

A 5421

Duplum

Autorilt

P. TREIBERG

DEMOKRAATIA TULEVIKUST

ÄRATRÜKK „DÜNAMIS I — MÖTTEID
VÕITLEVAST VABARIIGIST“. 1928

H. LAAKMANNI TRÜKK, TARTUS 1928

ARH

64877

P. TREIBERG

11074

DEMOKRAATIA TULEVIKUST

ÄRATRÜKK „DÜNAMIS I — MÕTTEID
VÕITLEVAST VABARIIGIST“. 1928

H. LAAKMANNI TRÜKK, TARTUS 1928

P. FREIBERG

2

ARHIIVKOGU

A - 5421.
--

leks päris „tararabumbia“ tegemise, müristamise ja välgulöömise — ega's „Dünamiski“ taha paista ainult päikesena ja silitada pahede palgeid! On'ep ta nimega ühest sõnast tuletet nii dünamo kui dünamiitki! Ta ainult tahab pääle muu ja üldse kaitsta ja õigus-tada ka seda teist kultuuritahte vormi, seda enam apolliinset, mis meil nagu varju jäänd, enamasti esinend laisa ja leige keskpärasu-sena ja seepärast ka meie paremiku (?) arvamises saand nagu kompro-misluse ja leiguse sünonüümiks. Kuid Apollo võib olla sama või-mas ja kõrge jumal kui Dionysoski, keda austet meie elutundes muidu pea ainsana. Jah, ta võib olla veel vägevamgi, sest ta on päikese, päeva ja kultuuri jumal. Ja ta vallutab ja valitseb oma soojuse ja kirkusega isegi mässav-dionüüslikke öö jõude.

Ehk aitab neist, küll venind aga muidugi veelgi ainult üldi-seks jäävaist mõttest — võhiku, üsna tavalise liht-kodaniku mõt-teist meie ja meie haritlastiku suhtumisest ühiskonda. Nagu juba alguses öeldud, ei tahtnud nad olla muud kui, parema puudusel, meie noorpõlves uuesti äratada oma mõtlust ka selles küsimuses.

Filoloog.

KAKS LAULU

KUI MUSTAVAD UDUD

Kui mustavad udud ja taevas lööb halliks
saab äkki kõik hääbuv su hingele kalliks,
sa süütad siis lõhnava sigari suhu
ja tasa kaod kodust, tont ise teab kuhu.

Käid vilisten alla veel tänavaid valgeid,
teel nälginud plikadel silitad palgeid
ja hõiskad kui poisike, silmaten sulii,
kel' süda kui metsloom ja silmad kui tuli.

Sa viipad ta pimedada värava taha
ja jäta tall' kübara, mantli ja raha,
siis kaisutad teda ja taanduden ruttu,
kaod otsekui viirastus vihma ning uttu.

1926.

RISTIMINE

Tuld haaras välgu praksuv süütenõõr,
ozooni lõhn mu verre löikas vahe!
Lõi pragisema tormi kivilõõr
ja maha prahvatas graniitne rahe.

Ränk pilv kui õhku paisat kivimurd,
sõetolmu mattis oru kuldse süle
ja säält, kun lõhkes mustav taevakurd,
üks pime vari langes minu üle.

Üks kotkas hirksam kui Meduusa pää
lõi küüned põlevad mu kurnat ajju,
ta silmist roheline välkus jää
ja rahe peksis tema tiibu laiu.

Ta jäi mu kannule kui paha vaim,
ta marru piitsutas mu haiged meeled,
ja säält, kun õhkas luule habras taim,
nüüd loitvad elutule mustjad keeled.

1928.

Heiti Talvik.

nad puhastena ja veetlevaina; maise elu kärasse ja rüsinasse laskunud, kaotasid nad peagi suure osa esialgsest veetlevusest ega suutnud enam avaldada senist meelikõitvat jõudu. Demokraatlikud ideed olid olnud võimsaks löögi-relvaks vanade autokraatia kantside vallutamisel. Rahvaste loovutamute ja pühade õiguste rõhutamise oli masse õhutanud võitlusele absolutismi vastu, kasvatanud nende iseteadvust ja jõuteadvust, süvendanud nende võidutahet ja enda maksmapaneku tunnet. Kuid uue elusisu loomisel kummutatud autokraatia varemeile ei täitnud demokraatismi loosungid kaugeltki kõiki neid lootusi, mis kas põhjendatult või põhjendamata oli nendele pandud. Rahvas, mille puutumate ürgjõudude võidulepääsult oli oodatud otse mingit sotsiaalset imet (vrdl. vene naroodnikute ideoloogia), rahvas, mida kõige otsemalt oli kõrvutatud jumalusega (vrdl. Mazzini — *Dio e popolo*), — see rahvas, pääsenud ise teostama riiklikku võimu, ehkki oma esindajate kaudu, ei suutnud ega osanud kuigi palju lunastada neid veksleid, mida tema eest ja tema nimel olid ohtralt välja annud mitmed intelligentlikud rühmad. Rahvaesindustes, üldise valimisõiguse alusel valitud seadusandlikes kodades, ei pääsenud tõelised rahvahuvid kaugeltki täies ulatuses maksvusele; siin toimisid rahva nimel elukutselised poliitikud või politikaanid, taotelles sageli oma egoistlikke huve ja huvikesi, arendades tühiseid intriige ja „esindades ning jalge alla tallates“ (*ver- und zertreten*, K. Marxi sõnad¹⁾) niiviisi rahvast. Vabaduse ja poliitilise ühetaolisuse maksmapanekule ei järgnenud vendus, vaid eri kihtide majanduslikud vastolud hakkasid poliitilise üheõiguslikkuse ning võrdsuse pinnal tunduma hoopis teravamini kui eelmiste riigivormide ajal, mil majanduslik ebaühetaolisus oli käsikäes käinud poliitilise võrdsusega. Nii jäi saavutamata ammune igatsus — sotsiaalne rahu üldise huvide kooskõla alusel. Samuti kui demokraatliku korra juures säilisid teravad võitlused eri rahvaklasside vahel, jäid püsima endiselt ka sõjalised kokkupõrked riikide ja rahvaste tülüküsimuste õiendamisel. Ja mitte ainult ei jäänud püsima, vaid omandasid ennenägematu ulatuse ja tõid endiga kaasa rohkem hävitust kui ühelgi teisel eelmisel ajajärgul. Parlamentarismi pahed ja korrupsioon, alatasa süvenev klassivõitlus ja hävitavad sõjad rahvaste vahel, — need nüüdisaja peapatud arenesid ajaliselts demokraatia tõusenguga paralleelselt. Mis ime siis, kui demokraatia pikapeale hakkas minetama senist võlvust, mis ime, et demokraatia ideaalid reaalelu karmusega kokku puutudes kahvatusid!

Ja tagajärg: mitmel maal on endised autokraatlikud poliitilise elu

1) Vt. tema „Der Bürgerkrieg in Frankreich“.

vormid, kuigi uute nimede all, mitmeti uuendunud, ajale ja olule kohandatud kujul, suurt elujõulisust osutades demokraatia kõrvale tõrjunud. Fašism Itaalias, Hispaanias, Ungaris, kommunistlik diktatuur Venes — kas ei ole need nüüdisaja poliitilised kujundid ainult endiste absolutistlikkude riigivormide teisendid, parandatud ja täiendatud väljaanded? Mitte ainult parlamentarism ei põe viimseil aastakümneil teravat kriisi, vaid demokraatia mõte on üldse hädaohtu sattunud. Praegu ei saaks meie niivõrra endastmõistetava kategoorilisusega, kui omal ajal Tocqueville ja Carlyle, rääkida demokraatia lakkamatust, paratamatust, millestki takistamatust võidukäigust. Nüüd on demokraatia jälle probleemiks muutunud, mille olemuse, väärtuse ja elulisuse kallal juurdleb praegusaja sotsioloogiline mõte. Vähemalt ühes suhtes oli Carlyle'il täielikult õigus: demokraatia sisaldab endas tõepoolest harukordselt palju eriküsimusi, nii et nende lahendamine vajab nii mõningaid aastakümneid kui mitte sajandeid.

Ikka enam ja enam hakkab praegustele, ilmasõja karmist elukoolist läbikäinud, küpsenud, vanemaks ja elutargemaks muutunud sugupõlvetele selguma endiste demokraatlikkude illusioonide pinnatus või pinnapealsus. Nüüdisajal ei usu enam keegi Rousseau kombel, et demokraatia peamist põhimõtet, rahva üldtahet, kerge oleks leiutada ja seadustes adäkvaatselt avaldada. Demokraatlik kord moodustab ainult välise poliitilise raami, mille vahel võivad vooata väga mitmesuguse ilmega ühiskondlikud eluavaldused. Praegune kodanline ehk poliitiline demokraatia on õigusliku kaitse alla võtnud mitmed instituudid, mis soodustavad suuri varanduslikke vahesid eri ühiskonnaklasside vahel ja tingivad seetõttu ühiskonna enda rüppes sügavad sisemised vastolud. Rahva üldtahe võib niisuguseis tingimisis ainult harukorral esineda täiesti ühena, kindlana ja selgena. Tavaliselt on ta aga mitmesuguste vastastikuste mõjutuste ja võitluste resultant, mis ilme ja kuju omandab ühiskonnas parajasti domineerivate jõuvahekordade järgi ja mis seega kaugeltki ei kajasta kõigi ühiskondlikkude kihtide elulisi nõudeid. Tegelikult osutub see, mida rahva tahteks nimetatakse, kõige tugevamate, aktiivsemate, algatusvõimelisemate ühiskonnakihtide tahteks. Need kihid ei kuulu kaugeltki mitte alati laiade, arvukate töötavate masside hulka. Hoolimata oma arvulisest ülekaalust, mis teoreetiliselt võttes demokraatlikus rahvariigis peaks alati võidule viima masside tahte, ei ole laialised massid viimaste aastakümnete demokraatliku arengu kestusel suutnud anda sellele riigivormile enda soovidele ja püüetele vastavat sisu. Võitluses teiste vähearvulisemate, kuid majanduslikult enam kindlustatud rahvakihtidega ei ole massid seni osanud kaugeltki tarvilise tagajärjekusega kasutada ei täht-

saimat relva, mis demokraatia talle kätte surunud, — valimisõigust, ega teisigi nende kasutada olevaid poliitilise võitluse vahendeid.

Selle hämmastava nähtuse põhjused — neid ei ole nüüdisaja küpse-
nud sotsioloogilise mõtte ajajärgul raske tunnetada. Elame atomiseeru-
nud ühiskonnas, kus endised pidemed — seisused, tsunftid ja teised
eksklusiivsed korporatsioonid — inimesi enam klambritena koos ei hoi-
a. Õiguslikult seisab igaüks üksi omil jalul, toimib oma tahtele ja või-
misele vastavalt. Kuid Ibsen eksib, kui ta „Rahva vaenlases“ dr. Stock-
manni suu läbi väidab, kõige tugevam inimene ilmas olevat see, kes on
kõige enam üksi. Vähemalt sotsiaalpoliitilise võitluse suhtes ei pea sää-
rane väide paika. Üksiseisjad ei suuda selles võitluses kuigi tugevaid
rusikamärke ellu lüüa, kui nad endile ei loo tarviliselt tugevat kõlapinda
ja võimubaasi. Eriti nõrgad on üksi seistes need, kellele saatus osaks
annud kuuluda töötavasse, proletaarlikesse rahvahulkadesse. Mitte ainult
majanduslikult, vaid ka kultuuriliselt, psüühiliselt ja füsioloogiliselt on
proletaarlane nüüdisaja ühiskonna kõige nõrgem liige¹⁾. Püsiv füüsiline
töö teeb ta intelligentsi paratamatult nõraks, vähendab ta vaimlist
erksust ega võimalda sügavamate kultuuriliste huvide kujunemist. Vae-
sus ei lase teda elada tervishoidlikult rahuldavais oludes, hoolitseda tar-
vilisel määral enda ja oma perekonna füüsilise tervise eest. Üksi
seistes ei suuda proletaarlane kunagi teiste ühiskonnaliikmete reas
omandada küllalist sotsiaalset erikaalu ega jõuda ühiskondlikuks võitlu-
seks tarvilise jõuteadvuseni. Ainult liitumine omataolistega võib teataval
määral vähendada tema ebasoodsa sotsiaalse seisundi väärkohti, ainult
organiseerudes teiste huviosalistega võib ta kasutada selle sotsiaalse
klassi, millesse ta kuulub, peamist esidust — arvu. Kuid nüüdisaja ato-
miseerunud ja mehhaniseerunud ühiskonnas sünnib iga organiseerumine
vabatahtlikult. Endised juriidilised korporatsioonid on nüüd asendatud
voluntaristlikkude organisatsioonidega, millesse inimesi koondab ainult
nende endi vaba tahe, *voluntas*. Viimastesse astumine või neist välja-
astumine ei ole millegagi kitsendatud, vaid sõltub asjaosaliste endi soo-
vest ja heaksarvamustest. Kui suuri esidusi üldiselt ka ei omaks säärane
organiseerumismoodus, ühes suhtes on ta siiski seotud teatavate ras-
kustega: nimelt eeldab ta kõigi asjasthuvitatute juures alalist, püsivat
ja kindlasuunalist tahet, selgunud arusaamist organiseerumise tarvilisu-
sest ja kujunenud poliitilisi huve. Laiade masside praeguse tasapinna

¹⁾ Vt. A. Niceforo, *Anthropologie d. nichtbesitzenden Klassen*, Leipzig-Amster-
dam 1909, R. Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*,
2. Aufl., Leipzig 1925, W. Sombart, *Der proletarische Sozialismus („Marxismus“)*,
Jena 1924.

juures on mainitud võimed tavaliselt õieti nõrgalt arenenud. Poliitilised huvid kuuluvad säärase kõrgemate funktsioonide hulka, mille viljelemine algab tavaliselt alles mitmesuguste primaarsemate funktsioonide rahuldamise järel. Alles siis, kui kindlustatud kõige algelisem eluhoid, kui rahuldatud tarve perekonna ja isikliku seltskondliku läbikäimise järgi, kui massides seni püsivad usulised tunded küllalises ulatuses viljeldud, lõbutsemistungid tsirkuse, kino, teatri ja teiste niisuguste vahendite abil ja puhasisiklikud vaimsed huvid ajalehe, ajakirja või raamatu kaudu küllaliselt matti saanud, — alles kõigi nende esmajärguliste funktsioonide küllastumise järel hakatakse tavaliselt mõtlema kohustustele ühiskonna vastu. Ja alles nüüd ärkavad ka püsivamad sotsiaalsed ja poliitilised huvid, nüüdki harilikult mingisuguste tunnete saadetuna, mõningate tundeotsustuste toetusel ja otsesel kaasabil. Et proletaarlikel kihtidel igakord ei õnnestu esimesigi funktsioone täielikul määral arendada, siis jääb ühiskondlikkude ja poliitiliste küsimuste keerukas probleemidering pahatihti vaatepiirist hoopis välja või kerkib sellesse ainult mõningail erakordseil (streigi-, valimisvõitluse jne.) momentidel. Sellest johtub masside tavaline apolitism, nende sotsiaalpoliitilise ideoloogia väljakujunematus või primitiivsus. Ainult osav mängimine massi mõningail õieti tabatud tundekehtel poliitikajuhtide poolt virgutab massid (vähesed enamarenenud erandid siinjuures ikka välja arvatud) harilikust apoliitilisest apaatias ja moonstab nende puhkava potentsiaalenergia ajutiselt kineetiliseks, vägevaks ühiskondlikuks jõuks. Seepärast siis käib demokraatlik areng käsikäes aegajalt korduva agitatsiooniga, kusjuures kõige pealt püütakse mõne osavalt valitud lentsõnaga tundekeeli kaasa mängima panna (agitatsioon sõnast *agitare*, mis tähendab tugevasti liikuma panema, ärritama, erutama). Teatavil tähtajul toimuvad parlamendivalimised muutuvad pahatihti tundevalimisteks (Gefühlswahlen) ja kõige korrapärasemas demokraatias näeme siiski esinevat teatavat diktatuuri, nimelt seda, mida sakslased kutsuvad „die Diktatur der Emotionalität“¹⁾.

Järjekul moodustavad mitmed inim-iseloomu põhiomadused tähtsast takistuse rahvalitsuse ideede teostamisel. Et demokraatliku riigikorra juures masside soovid riigivalitsemise praktikas leiaksid täiel määral tähelepanu ja et valitsevate organite tahe täpsalt kajastaks rahva enamuse nõudeid, peavad kõik poliitiliste õigustega varustatud isikud omama küllalt tugevat ja püsivat huvi riiklikkude asjade vastu, oskama enda huvidele vastavalt poliitiliselt toimida, luues selleks erilisi jõuühikuid, poliitilisi organisatsioone, peavad pinevalt ja lakkamatult ühiskondlikul

¹⁾ Vt. H. Sultan, Zur Soziologie des modernen Parteiensystems, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 55. Band, 1926.

areenil võitlema oma eluliste nõuete eest. Kuid suuremal hulgal inimesist ei jatku sääraseiks toiminguks ei aega ega kindlat tahet. Poliitilised huvid ei suuda tavaliselt võistelda inimhinge lähemalt haaravate puhasisiklikkude huvidega või — mõnede erand-isikute juures — kõrgelearenenud teoreetilisteaduslikkude, filosoofiliste või esteetiliste kalduvustega. Paljud on valmis leppima isegi halva poliitikaga tingimusel, et neid ei tülitataks nende isiklikes askeldusis, naudinguis, teaduslikes või kunstilises otsinguis. Ka on laiad massid poliitika alal harilikult tugevamad eitamises kui loovate, positiivsete ülesannete püstitamises ja nende lahendamises¹⁾. Nad tunnevad teravalt ühiskondlikus elus ilmnevaid puudusi, kui viimased neid oluliselt riivavad, on valmis valitsevate väärolude kõrvaldamiseks välja astuma, streikima, revolutsiooni tegema jne.; oma poolt mingisuguse üksikasjalise, antud tingimustes teostatava ja reaalelu piirides liikuva konkreetse reformikavaga esineda ei suuda nad harilikult mitte. Masside aktsioon Suure Talupoegade sõja ajal Saksa maal, Suure Prantsuse revolutsiooni ajal Prantsusmaal, chartismi ajajärgul Inglismaal, XIX sajandi 40-date aastate talurahva rahutuste puhul Eestimaal j. m. on osutanud ikka ja alati suurt energiat ning vihast temperamentlikust oleviku pahede eitamisel ja olevate eluvormide lõhkumisel; kuid juhtivad ideed ja konkreetsed programmid, niipalju kui neid mainitud liikumistes üldse leiame, ei kasvanud välja masside endi rüppest, vaid esitati — kas otstarbekohasel kujul või mitte, see on teine küsimus — haritlaste ringkonda kuuluvate juhtide poolt.

Laiade hulkade poliitiline indifferentism ja emotsionaalsus pole aga kaugeltki ainsaiks tõkestusiks tõsise ja ehtsa demokraatia maksvusele pääsul. Asi ei seisa ainult selles, et massid ise sageli ei suuda endale luua kohaseid poliitilisi võitlusorganisatsioone, vaid demokratismile kerkib hädaoht ka sealt, kust seda oodatagi ei osatud, nimelt säärase organisatsioonide endi poolt. Demokraatia võidukäiku ei takista mitte ainult poliitilise võitluse loiid ja ükskõiksed pealtvaatajad. Ka demokratismi huvides loodud ja poliitiliselt enam-vähem küpsenud elementide poolt kantud organisatsioonid ise toovad juba oma olemasoluga teatavad ebakohad kaasa ja põhjustavad demokratiseerunud ühiskonnas mõned soovimatud sisemised vastolud. Need organisatsioonid, millede olemasolust ja kindlusest tähtsal määral sõltub laiade masside ühiskondlik erikaal ja poliitiline tähtsus, omavad paratamatult samasugust iseloomu kui teisedki sihtühingud inimlikus ühiskonnas ja osutavad neidsamu erilisi tunnuseid. Iga organisatsioon eeldab oma elementide reeglipärast korraldust ja

¹⁾ Vt. П. Новгородцевъ, Кризисъ современнаго правосознанія, Москва 1909, lk. 128 jj.

nende kooskõlastatud ning koordineeritud tegevust. Seega vajab ta mingisuguseid juhtivaid ja reguleerivaid organeid, kes õigustatud terviku teotsemist teatavas kindlas suunas juhtima. Mida tüsilisemat iseloomu omab teatav organisatsioon, mida mitmekesisemad ta ülesanded, mida intensiivsemad ta eluavaldused, seda rohkem on tarvis juhtivat ja korraldavat keskust, millele loomulikult peab kuuluma teatav sunnivõim terviku eri osade kohta. Võimuga varustatud juhtide olemasolu on iga ühiskondliku organisatsiooni *conditio sine qua non*, iga sotsiaalse eluvormi paratamatu ja möödapääsematu nähtus. Kuid juhid eeldavad juhitavaid, valitsejad — valitsetavaid. Et juhid ise tavaliselt oma ametisse valitud ja teoreetiliselt vaadates peavad esinema ainult terviku tahte teostajana, see asjaolu ei vähenda mainitud sotsioloogilise algfakti, juhtide ja juhitavate olemasolu, määravat tähtsust ega takista tavaliselt juhitavaid organeid omandamast ikka suuremat ja kindlamat mõjuvõimu juhitavate masside üle. Ikka ja alati näeme ühiskondlikes organisatsioonides enamust alistuvat juhtiva vähemuse tahteavaldusile, niivõrra kui viimased enamuse soovidele ei käi otse risti vastu.

Säärased nähtused ei ole võõraks jäänud ka demokraatlikkude kih-tide voluntaristlikele organisatsioonidele (parteidele, ametiühinguile j. m.) viimaseil aastakümneil. Olles esijoonel võitlusühingud, vajavad need orga-nisatsioonid kindlakujulist hierarhilist liigendust, tsentralistlikku struk-tuuri ja valju, otse sõjaväelist distsipliini. Eriti maksab see nüüdisaja poliitiliste parteide kohta, mis indiviiduumi ja riigi kõrval on kujunenud kolmandaks suureks ühiskondliku elu teguriks, ühendades üksikute isi-kute individuaalsed jõud määratu suurteks ja võimsateks jõuühikuteks. Kuigi oma iseloomult vabaühingud, millesse astumine ja millest lahku-mine igähele vaba, on nüüdisaja parteid oma siseelus loonud kindla korra ja distsipliini. Et need suured ja raskepärased aparaadid võiksid tagajärjekalt täita oma ülesandeid sotsiaalpoliitilises võitluses, selleks on nad pidanud oma sisemiselt ehituselt mitmeti lähenema sõjaväelisile or-ganisatsioonidele. Ei ole ime, et ühe eeskujulisemalt organiseeritud poliit-ilise erakonna, Saksa Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei juhtivad jõud, nagu Friedrich Engels ja August Bebel, tundsid suurt huvi strateegiliste küsimuste vastu ja et Saksa sotsiaaldemokraadid oma taktikast kõneldes alatasa on tarvitanud sõjaasjandusest laenatud terminoloogiat ¹⁾. Vajadus alati olla löögivalmis ja võitlusvõimeline on sundinud nüüdisaja parteisid koordineerima kindlate juhtmõtete järgi oma tegevust, looma tsentralismil tugiva parteiaparaadi, mis võimaldab rutulist küsimuste otsustamist ning käskude kiiret edasiandmist, ja painutama oma liikmed kindla distsipliini

¹⁾ Vt. R. Michels, op. cit., lk. 52—53.

alla. Individuaalse otsustamise ja iseseisva mõistuse asemel nõutakse partei liikmeilt üksmeelset ja vastuvaidlematut teotsemist juhtivate organite poolt antud taktiliste näpunäidete järgi. „Vote as you are told“, s. t. hääletage nii, nagu teile öeldud (ja ärge tulge oma kodukasvanud tarkusega turule), — selles nõudes avaldub kõige kujukamalt nüüdisaja parteilise elu pale selle individuaalsust eitavate, mehhaniseerivate tendentsidega, riigielust ja sõjaväekorralduselt laenatud autoriteedi ning subordinatsiooni põhimõtetega¹⁾.

Loomulikult ei võimalda sääraselt korraldatud parteilised organisatsioonid oma siseelus puhtakujulise demokratiismi ideede arvestamist. Parteidesse kuuluvad massid on — *volentes volentes* — sunnitud oma võimu delegeerima vähestele juhtidele, kes teoreetiliselt seotud oma valijate tahtega ja igal ajal tagandatavad, kuid tegelikult peagi muutuvad neist ikka enam ja enam iseseisvaiks. Alguses toimivad juhid tavaliselt tasuta ja täidavad oma ülesandeid parteielu reguleerimisel kõrvalametina oma hariliku kutsetegevuse kõrval. Pikapeale sünnib aga olukorras põhjalik pööre. Partei kasvades, tema tegevuse laienedes, tema aparadi suurenedes läheb ikka enam vaja jõude, kes pühendaksid terve oma tööjõu, oskused ja kogemused teatava tasu eest parteilisele tegevusele. Nii-suguse kutseliste poliitikute kihi kujunemist soodustavad ka mitmed teised asjaolud. Kui partei juhtivail jõududel tuleb partei esindajaina osa võtta seadusandlike kodade tegevusest, siis peavad nad harilikkude parteiliste vooruste kõrval osutama mõningaid teisigi mitmekesiseid võimeid. Rahvaesindaja keeruliste ülesannetega ei saa tagajärjekalt hakkama iga lihtsurelik. Poliitiline tegevus laiemas ulatuses eeldab suuri spetsiaaluskusi, mitmekülgeid teadmisi ja erakordset poliitiliste vahekordade tundmist. Need võimed kujunevad partei juhtivail isikuil pikkade aastate kestusel, ühel suuremas, teisel vähemas ulatuses. Igatahes tõstab aga omandatud teadmiste, kogemuste ja vilumuste kapital säärased juhid kõrgele teistest välja ja muudab nad asendamatuks partei tavaliste liikmetega. Nii muutuvad teatavad isikud parteile paratamatult tarvilisiks jõududeks, kelle eemalejäämine parteilisest tegevusest tähendaks suurt poliitilist ja moraalset kaotust. Ja harilikult teevad asendamatuks muutunud juhid oma erakordsest seisukorrast varsti kõik tarvilised järeldused. Teades, et parteil raske ilma nendeta läbi saada, ruttavad nad oma monopoolset seisundit kasutama oma mõju täielikuks maksmapanekuks. Juba ainus ähvardus eraellu tagasi tõmbuda on tavaliselt piisav selleks, et oma tahet parteikongressidel ja mujal läbi suruda. Sageli kindlustavad

¹⁾ Vt. M. Ostrogorski, La démocratie et l'organisation des partis politiques, Paris 1903.

kord võimsaks muutunud juhid endile säärase abinõudega aastakümneiks esikoha, mida masside konservatiivsed tendentsid ja inertsus aitavad omakord kindlustada. Nii sunnivad poliitilise võitluse tarbed ja demokraatlikkude kihtide võitlusühingute tehnilised ning taktilised huvid koondama neis organisatsioones võimu ekstrakti mõningate juhtide kätte. Tekib kutseliste poliitikute, professionaalide, kiht, kes demokraatliku iseloomuga organisatsioonesse toob markantsed oligarhilised tendentsid. Viimaseid juhivad massid pahatihti ei märkagi, sest väline dekoorum püsib tavaliselt endisena: alistudes kõigi poolt tunnustatud juhile arvab iga parteiliige vabatahtlikult alistuvat juhi isikus kehastatud üldisele kollektiivsele tahtele¹⁾. Harilikult ongi massid oma juhtide vastu palju sõnakuulelikumad kui valitsuste vastu ega näe esimeste võimupüüdeis endale midagi alandavat või taunitavat. Ka ületab Michelsi tähelepanekute järgi²⁾ demokraatlikkude parteide juhtide keskmine ametikestus monarhistlikkude riikide ministrite keskmise ametikestuse.

Suurte parteisammaste kõrvale tõstab organisatsiooniprintsiibi paratamatu areng üldisest hallist parteilisest massist hulga vähemaid tegelasi, kes parteiaparaadi liigutajatena, selle mehhanismi rattakestena omakord saavutavad mõnes suhtes õige tähtsa koha. Niisuguste jõudude hulka kuuluvad rohkearvulised parteiametnikud, alates parteisekretäridega, parteiliste häälekandjate toimetajatega ja lõpetades kas või parteilokaalide ja joogikohtade pidajatega, kellede viimaste mõju näit. Saksamaal pole sugugi nii väike. Et selle parteibürokraatia kätte on koondunud suurem osa partei tähtsamaid organeid — ajakirjandus, kirjastus, raamatukauplus, kantselei, büroo j. m. — ja et just tema õiendab tähtsama osa jooksvast parteilisest tegevusest, alatasa asjale lähedal seistes, siis mängivad säärased parteiaparaadi juhtijad seda suuremat osa, mida suurem on teatava partei tehnilisadministratiivne tegevus ja mida laialisemad hulgad on selle ümber koondunud. Kui möödapääsematult tarviline ja otstarbekohane üldiselt ka ei oleks nende erilise ettevalmistusega tehniliste jõudude töö, siiski tähendab ka selle kihi üleliiga suureks paisumine teatavat hädaohtu demokratismi põhinoetele. Sest iga bürokraatia, kui töökas ja hästi ettevalmistatud ta ka ei oleks, esindab paratamatult mingisugust rutiini ja tardunud traditsiooni. Ka parteiline bürokraatia aitab mitmeti selleks kaasa, et partei tegevusest eemale tõrjuda demokraatliku mõtteviisi värskendavaid puhanguid ja parteiaparaati muuta tardunud vormides hääbuvaks mehhanismiks, „parteimasinaks“, nagu seda Lääne-Euroopas kutsutaksegi. Mitte ilmaasjata ei näinud üks Saksa kainemaid

1) Vt. Michels, op. cit., lk. 278.

2) Ibid., lk. 126.

sotsiolooge, Max Weber, parteide elujõudu vähjatõvena halvava parteilise bürokraatsmi arengus suurimat nüüdisaja demokraatliku rahvariigi vaenlast¹⁾. Juhtide supremaatia ja bürokratiseeritud parteiapaaraadi hüpertroofia ähvardavad viia nüüdisaja demokraatlikkude jõudude koondised nende esialgseilt teilt. Demokraatia organid ei arvesta, seisukohta võttes poliitiliste päevaküsimuste kohta, enam igakord niivõrra nende taga seisvate rahvamasside elulisi huve, kuivõrra parteimasina ja tema juures otseses läheduses seisvate isikute heakäiku. Partei peamine tegevus koondub valimisagitatsiooni ja uute liikmete juurdehankimise ümber, kuna suured juhtivad ideed jäävad ikka enam kõrvale. Programm-maksimum kipub ununema, programm-miinum domineerib ikka puhtamal kujul, „Endziel'i“ asemele astub „Nahziel“. Põhja-Ameerika Ühendriikide eeskujul lähenevad ka Lääne-Euroopas senised laia ideoloogilise alusega ilmavaateparteid ikka suuremal määral iga valimiste ajal oma sihte uuesti määravaiks, opportunistliku ilmega platvormiparteideks. Analoo-giliselt teistele tööjaotuse alusel kujunenud organitele eralduvad parteid, olles muutunud oma ette iseseisvate sihtidega organisatsiooneks, ikka enam nendest sotsiaalseist rühmitusist, mille esindajaiks nad end kunagi olid välja kuulutanud, ja kalduvad kõrvale endiste kõrgete sihtide teenis-tusest.

Nüüdisaja kärsitult ruttav elutempo, mis poliitilisel alal avaldub sündmuste kaleidoskoobiliselt-kiires vaheldumises, soodustab oma poolt sääraseid arenemistendentse poliitiliste parteide elus. Alatasa peavad par-teid ruttu seisukohta võtma teineteise järel esilekerkivate sise- ja välispoliitiliste nähtuste kohta ja oma tegevust kohandama sageli muutuvaile poliitilise areeni dekoratsioonele, vastasparteide taktikale, valitsuste päeva-poliitikale jne. Niisuguseis oludes osutub äärmiselt raskeks säilitada oma lõpp-eesmärkide täielikku puhtust ja jääda truuks kord omaksvõetud põhimõttele. „Stagnatsioon on, võib olla, ainus põhimõttele truusk jäämise praktiline vorm,“ tähendab Prantsuse publitsist Robert de Jouve-nel selle kohta tabavalt²⁾. Et aga parteid aktiivsete võitlusühingutena ei salli tardumust, siis on neis põhimõtete rikkumised saanud igapäeva-seks nähtuseks. Nii jäävad parteide lõppeesmärgid ikka enam halliks teooriaks, mis ei juhi ega seeta igapäevast poliitilist võitlust; esikohale nihkuvad aga mitmesugused lähiseesmärgid (Nahziele), nii põhimõtteli-sed kui ka veel sagedamini puhastaktilised. Tegelik poliitiline võitlus keerleb tavaliselt mitmesuguste konkreetseist situatsioonest väljakasvanud

1) Vt. tema „Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland“ 1918, ja „Politik als Beruf“ 1919.

2) Vt. tema „La république des camarades“, Paris 1924, lk. 58.

taktiliste lähiseesmärkide ümber, mis valivaile massidele arusaadavamad ja neid otsemalt haaravad. Parteimasinate poolt korraldatavas agitatsioonis, mille abil jahti peetakse valijate häältele ja massidest parteile hangitakse uusi pooldajaid ning liikmeid, mängivad mitmesugused konkreetse sisuga hüüdsõnad ja päevanõuded esmajärgulist osa. Kui mõned masside meelepärased lähiseesmärgid pikemaks ajaks jäävad mõne partei põhinõuete hulka, siis omandavad nad ise lõppeesmärkide iseloomu ja võivad muutuda partei ideoloogiliseks raudvaraks.

Asja nii olles tõusevad parteidevahelises võitluses igakord *ad hoc* püstitatud „platvormid“, mis sisaldavad vastuse mõningaile aktuaalseile päevaküsimusile, ka Lääne-Euroopa poliitilises elus ikka enam esikohale. Ja see tähendab, et ka siin suurte sammudega edasi läheb ilmavaatepartei, ühesugust poliitilist ilmavaadet omavate isikute koondiste, muutumine peamiselt päevapoliitika suunas orienteeritud ja seetõttu kergesti oma üldseisukohti vahetavaiks platvormiparteideks. Sellega käsikäes omandab parteimasin ikka suurema tähenduse; partei kujuneb ikka enam iseelu elavaks, iseseisvaks organisatsiooniks, mille tegevuses organisatsiooni sisehuvid ikka mõõduandvamale kohale tõusevad, kõrvale tõrjudes esialgsed põhimõtted ja üldised sihid. Laiad massid aga, kes ei suuda jälgida poliitiliste kombinatsioonide kiiresti vahelduvat mängu, satuvad kergemini osavasti ülesseatud agitatsioonivõrkudesse ja osutuvad sageli mängukanniks poliitiliste lavastuste korraldajate kättes.

Ühe sõnaga: nüüdisaja demokraatia ei ole seni kusagil tõelist võimu jaksanud kindlustada laiadele rahvahulkadele. Ükskõiksed ja loiid elemendid jäävad poliitilises võitluses endiselt alla, kuna avalikust elust osavõtvad elemendid masside hulgast tavaliselt ainult aitavad teostada üksikute juhtide võimupüüdeid ja parteiparaadi ümber koondunud bürokraatliku olluse erilisi huve. *Incidit in Scyllam cupiens vitare Charybdin.*

Samal ajal aga ei lasu demokraatliku riigikorra juures vastutus riigiasjade heakäigu eest mitte ainult võimu teostavil juhtivail tegelasil, vaid igale kodanikule langeb teatav osa üldise vastutuse koormast. Demokraatlikku riiki ei hoia koos mingi väline mehaaniline jõud, vaid tuhandete vabade kodanikkude koordineeritud vaba tahe. Riigilaeva saatus ei sõltu ainult kaptenite ja tüürimeeste osavusest, vaid suurel määral ka terve meeskonna tublidusest, terve rahva sotsiaalpoliitilise küpsuse tasapinnast. Järjekult olid endised riigivormid, kus valitsemisüsteem tugis jõule, sundusele, autoriteedile, hoopis kergemini teostatavad ega asetanud valitsejatele ja valitsetavaile üleliiga suuri nõudeid. Siis võis väliste sunnivahendite varal ka tarkuselage valitseja oma ülesandeid enam-vähem rahuldavalt täita; siis maksis veel sõna: *quantula regitur mundus sapientia*, kui

vähese tarkusega valitsetakse ilma üle! Eks näita ka viimase aja publikatsioonid, kas või näit. Saksa ex-keisri Wilhelm II kirjad Vene tsaari Nikolai II-le, et ka meie aja autokraadid küll ei või oma tarkusega üli-väga kiidelda. Kuid demokraatia suhtes on lugu hoopis teistsugune, sest masside poliitilisele küpsematusele ei saa ehitada mingisugust püsivat võimuehitist, mis eeldab laiade hulkade arenenud kodanikuvoorusi.

Tähendab: demokraatia teostamise püüded on lihtsalt riskantne õnnemäng, kus kaotus peaaegu täiesti kindel? Nad on mõtlemata, kergemeelne eksperimenteerimine laiade rahvahulkade kulul, mis ei anna viimasele mingit kasu ega vii edasi rahvaste poliitilist arengut? Tähen-dab: mida varem tagasi pöördutakse autokraatsete riigivormide poole — nagu see praegu mõnel pool sünnib —, seda parem? Nii järeldavadi mõned nüüdisaja mõtlesuunad kõigi eelpool esitatud asjaolude põhjal. Kuid säärased järeldused tunduvad hoolimata kõigest siiski enneaegseina ja ilmaaegu üldistavaina ega arvesta küllaliselt demokraatias sisalduvaid väärtusi.

Kõige pealt pole õige oleviku demokraatiat hinnata nende kõrge-lennuliste unelmate, abstraktsete ideaalide seisukohalt, mille väljendasid XVIII sajandi ratsionalistlikud ilmaparandajad Rousseau'ga eesotsas. Nüü-disaja demokraatiat, kui teatavat konkreetset, teatavais tingimuis kujunenud riigivormi, tuleb võrrelda teiste, temale eelnenud vormidega, eriti ab-solutismiga. Tegelikult ei olegi demokraatlikud asutised arenenud nii-võrra mingi ideaalse riigikuju realiseerimise püüdest, kuivõrra tahtest kõrvaldada eelmiste riigivormide otse väljakannatamatuks muutunud väär-nähtused. Alles säärasel võrdlemisel paistavad demokraatia esidused päevselgelt silma. Autokraatlikkude riigivormide juures olid massid — *miseri contribuens plebs*, kelle piiratud alamamõistus ei tohtinud temast mõõtmalt kõrgemal seisvaid valitsejaid ei arvustada ega laita. Demokraatias on valitsused rahva teenrid ja agendid, kes valitsevad rahva eest ainult seetõttu, et massidel tehniliselt võimalik pole valitsusvõimu ise teostada. Siin on valitsus ainult üldsust teeniv organ, kes oma võimu saab suvereenilt massidelt. Demokratismi idee ei nõua paratamatult, et massid ise õiendaksid kõik valitsemistoimingud: jätkub sellest, kui massidel võimalus olemas kõlbmatuid valitsejaid arvustada ja neid legaalsel teel uute vastu ümber vahetada. Kuigi enam-vähem oligarhilistes vormides teotsedes avaldavad masside huve esindavad parteilised organisatsioonid valitsejate ja valitsetavate vahekorra kujunemisele määratud mõju. Pikapeale areneb valitsejais harjumus masside soove arvestada ja neis paratamatut reaaljõudu näha, keda kerge pole ignoreerida. Selle tagajärjel suureneb masside mõju mitte ainult seadusiandvale, vaid ka täidesaatvale võimule.

Parlamentaarsete ministeeriumi ja demokratiseerunud omavalitsuste kaudu muutuvad täidesaatvate funktsioonide organid pikkamööda, kuid kindlalt rahvahulkade soovidele vastutulelikumaiks. Viimane asjaolu on seda kõrgemini hinnatav, et õiguslike normide realiseerimise iseloomust rahvaste heakäik ei sõltu mitte vähem kui nende normide loomisest rahvaesinduslikes kodades. Bürokratia, mis esindab rutiini ning traditsiooni ja püüab saada iseseisvaks võimuks riigis, on taltsutatav ainult demokraatlike vahendite kaudu.

Järgmine demokraatia paremus seisab selles, et demokraatlik kord rohkem kui ükski teine vastab inim-iseloomu põhiinstinktidele. Nagu Austria riigiõigusteadlane H. Kelsen õieti tähendab¹⁾, ühinevad demokraatia idees meie praktilise mõistuse kaks kõrgeimat postulaati ja tungivad enda rahuldamisele ühiskondliku elu kaks ürginstinkti: 1) reaktsioon sunnivõimu ja protest võõra tahte vastu, millest johtub vabaduse nõue, 2) tahe olla vähemalt teistega võrdne, vastumeelsus võõra, kõrgemal seisva ja alistava võimu vastu, millest kujuneb võrdsuse idee. Et võrdsuse teostamine eeldab inimühiskonnas mingisugust sunniorganisatsiooni, ilma milleta võrdsus läheks peagi kaotsi, siis ollakse meeleldi nõus säärase korraga, kus kõigil võrdsed õigused valitsusvõimust osavõtu suhtes: kui kord ei saa läbi ilma valitsuseta, siis valitsegem juba kõik. Nii kujuneb esialgselt võimu eitamisest teatava, nimelt demokraatliku, võimukuju tunnustamine. Järjekult tugib demokraatlik ideoloogia inim-iseloomu kahel primaarsemal instinktil — vabadusel ja võrdsusel. Kuid need ideed on ainult teatavais piirides teostatavad. Näit. ei ole võimalik, et igaüks täiesti vabalt end poliitiliselt võiks määrata. Püüdes siiski sellele ideaalile läheneda, loob demokraatia korra, kus võimalikult paljud on vabad, s. t. alistuvad poliitilises asjus ainult iseenda tahte. Sellest johtub demokraatiale iseloomulik enamuse idee küsimuste otsustamisel: mida suuremat enamust nõutakse teatava otsuse tegemisel, seda enam teostub ühiskondlikus kooselus vabaduse idee. Lähtudes ühiskonda kuuluvate isikute poliitilise tahte võrdsusest, ei või demokraatia ühtki veenet või vaadet tunnustada ainuõigeks ega selle tunnustamist kõigilt nõuda. Seega märgitseb demokraatlik mõttelaad aukartust igasuguste arvamuste vastu ja sallivust nende suhtes, s. t. kõigi isikute kodanikuõiguste tunnustamist. Enamus, mis lihtsalt moodustab keskmise, valitseva arvamuse, ei pea end demokraatias ainsaks tõe ja õiguse kehastuseks, ei omista oma otsustele ainuõiget tähendust, vaid tunnustab enda kõrval loomuliku näh-

¹⁾ H. Kelsen, Vom Wesen und Wert der Demokratie, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 47. Band, 1920/1921, lk. 51 j. j.

tusena — opposition of His Majesty, nagu inglase ütleks — ka vähe-
must, mis avaldub mitmesuguseis erilisis mõtte ja teotsemise suundades.
Relativistlik ellusuhtumine on demokraatia kui poliitilise vormi üks väär-
tuslikumaist omadusist.

Praegu loendatud demokraatia paremused võivad kujuneda teatavaks
vastukihvtiks poliitilise võitluse tingimuis ja organisatsiooni olemuses
juurduvaile oligarhilisile ning bürokraatlikele tendentsidele. Vaba või-
malus mitmesuguste vaadete, veenete ja voolude kokkupõrkeks aitab
kasvatada massides tugevamat kriitilist võimet, õpetab neid eri mõttesuundi
võrdlema ja arvustavalt hindama. Niisugustes oludes ei ole eri vooludel
kerge end massides maksma panna ainuvalitsejaina. Iga vool ja suund
on sunnitud pidama alalist võitlust oma eluõiguste eest, ilma et suudaks
teisi täielikult hävitada või kõrvale tõrjuda. Mitmesugused haridusallikad
kättesaadavamaks muutunud, tõuseb masside vaimne tasapind niivõrra, et
nad endile enam ei loo endise kergeusklikkusega ebajumalaid, vaid õpi-
vad teadlikult valima mitme esindatud suuna vahel. Nii loob demokraa-
tia ise ajajooksul relvad temale omaste pahede vastu võitlemiseks.

Poliitiline ja kultuuriline võitlus sünnib demokraatias tavaliselt aval-
likult, lahtiste kaartidega, kõigi nähes ja kõigi silme all. Selleski aval-
dub üks demokraatliku korra positiivsemad jooni. „Avalikkus on poliitilise
elu puhastavaid elemente. Iga valitsemine peab sündima kõigi nähes,
mitte aga lukustatud uste taga. Miski asi ei takista niivõrra poliitilisi
väärvõtteid kui nende kandmine avalikkuse ette. Maailma poliitika pahe-
sid arstitagu nagu tuberkuloosi: kantagu haiged välja värskesse õhu ja päi-
kese valguse kätte“. Sääraste nõuetega, mis demokraatlikke põhimõtteid
hästi iseloomustavad, esines omal ajal Woodrow Wilson 1913. a. presi-
dendivalimistel peetud kuulsais kõnedes¹⁾. Autokraatlikkude riigivormide
juures pidid nende vormide vastased teotsema põranda all, konspiratiiv-
suse salapärases õhkkonnas. Avaliku poliitilise elu puudumise tõttu
omas rahvastik kaunis ebamäärase kujutelma valitsejaist ja nende võimu-
vahendeist; omakord olid valitsused väga halvasti orienteeritud rahvas-
tiku tõelise meelegaadi, revolutsioonilise käärimise jõu ja iseloomu kohta.
Igasuguse opositsiooni vastu teotseisid võimukandjad ainult survega, käes
juhtsõna järgi: „Gegen Demokraten helfen nur Soldaten“. Seepärast
tulid revolutsioonid nende riigivormide juures äkilise üllatusena, mingi
loodusjõulise ürgkatastroofina, mida ei osatud harilikult ette näha. Et
valitsustel puudus õige ülevaade enda ja oma vastaste jõudude vahekor-
rast, siis ei osanud nad peaaegu kunagi õigel ajal järele anda. Nii said
võimalikuks äkilised verised katastroofid, milledeis autokraatlikud võimud

¹⁾ Vt. tema „The New Freedom“, 1913, chapter VI.

hukkusi¹⁾. Seepärast tuli võitluses demokraatia eest peaaegu igalpool verd valada. Demokraatliku riigikorra juures redutseeruvad säärase veriste kokkupõrgete vajadused miinimumini. Siin osatakse palju paremini hinnata enda ja vastaste jõudusid ja lahendatakse kaugelt suurem osa tekkinud vastolusid kokkuleppe teel. Demokraatia arvestab suuremal määral kui ükski teine riigivorm vähemust: ta peab psühholoogiliselt tähtsaks, et vähemus oleks esindatud seadusandlikes kodades ja võiks seal häält tõsta, ta kindlustab proportsionaalsuse põhimõtte alusel vähemusele säärase esinduse ja mõistab viimase huve tarbekorral arvestada. Demokraatias aetakse rohkem kui kusagil mujal kompromissipoliitikat, kooskõlastatakse sel teel rahvaste eri kihtide huvid ja hoitakse ära võimalikud verised katastroofid. Andes kõigile kihtidele võimaluse legaalsel kujul laiaulatuslikult organiseeruda, võimaldab demokraatlik kord masse kasutada demokraatlikke vabadusi seaduste piires toimuvaiks jõuprooveks, kus tähtsamate võitlusvahendena esinevad mitte pomm ja püss, vaid vaba sõna, valimisedel ja majanduslik või poliitiline streik. Seni tuntud riigivormest on demokraatia ainuke, mis võimaldab vägivaldseid ja veriseid kokkupõrkeid eri klasside vahel vähendada miinimumini ja sellega säästa rahvastiku jõud positiivseks rahulikuks tööks. Nüüdisaja klassivastoludest lõhkikärastatud ühiskonnas toimuv klassivõitlus muutub demokraatliku korra juures vaimsete võimete võitluseks: käemusklite jõud asendub peaju õilsama intellektuaalse jõuga ja võitjaks jääb lõpuks klass, kes oma vaimsete ja kõlbliste esiduste tõttu võidu on ära teeninud.

Demokraatia enda abinõudega on teataval määral kõrvaldatavad ka juhtide probleemiga seotud hädaohud. Kõige pealt tuleb rõhutada, et ilma juhtide olemasoluta pole mõeldav ükski riigivorm, ka demokraatia mitte. Jõudude subordinatsioon ja koordineerimine on paratamatu nähtus igas sotsioloogilises ühikus. Sellest sai aru isegi ägedaim demokraatia ideoloog Rousseau, kellel leiame väite: „kui võtta demokraatiat selle sõna valjus mõttes, siis ei ole kunagi olnud ehtsat demokraatiat ega saagi kunagi olema. See ei ole loomuliku korraga kooskõlas, et suurem arv inimesi valitseks ja et vähem arv oleks valitsetav“²⁾. Inimühiskonda kuuluvate jõudude koondamine, organiseerimine ja tööle rakendamine vajab vastavate võimete varustatud kogenud tegelasi, kelle ülesandeks korda luua amorfse massi. Kõik see maksab täies ulatuses ka riikliku elu kohta, kus masside energia vaja otstarbekohaselt rakendada positiivsete ülesannete teenistusse. Püüda valitseda riiki ainult masside se-

¹⁾ Vrdl. K. Kautsky, Die proletarische Revolution und ihr Programm, Berlin und Stuttgart, 2. Aufl. 1922, lk. 79 j. j.

²⁾ J. J. Rousseau, Contrat social, livre III, chap. IV.

delitega, arvab J. Bryce¹⁾, on sama hea, kui anda raudteerongi juhtimine sõitjate või laeva juhtimine reisijate hooleks. Seepärast oleks asjata la-menteerida juhtide instituudi olemasolu puhul ja asetada küsimus nii, nagu seda mõned teevad: kas demokraatia või juhistik. Selle asemel tuleb küsida, kas ei leidu ka demokraatias endas vastukihvti juhtide instituudi hüpertroofilisele mõjule.

Ja näib, et selleski suhtes lugu ei ole nii lootusetu, nagu Michels ja mõned teised väidavad. Kõige pealt erinevad demokraatlikkude mas-side juhid õige põhjalikult igasuguseist autokraatlikest valitsejaist. Nad ei moodusta mingisugust eksklusiivset kihti, mis sündimise või rikkuse alusel eralduks teistest lihtsurelikest, vaid on massist välja ulatunud ainult oma erakordsete isiklikkude võimete tõttu. Ka ei oma nad mingisugust alalist võimu, vaid püsivad oma kohal ainult nii kaua, kui mass neid usaldab ja oma esindajana soovib näha. Samal ajal loob demokraatlik kord kõige paremad võimalused juhtide saamiseks selektsiooni teel. Juba see asjaolu on tähtis, et juhi kohale saamiseks ja seal püsimiseks tuleb võistelda teiste, sageli andekate, jõududega. Edasi sünnib see võitlus avalikkuse ees kõige laiemal alusel ja võimaldab hindamist ning kontrolli igapähe poolt. Ja lõpuks annavad võitjale ülekaalu tema tõelised juhi omadused, mitte aga mingisugused intrigeerimisvõimend või osavus valitseja tujusid orjameelselt ette aimata ja täita, nagu see autokraatias pahatihti esines. Sel määral, mil massid oma iseseisvalt mõtlemiselt küpsevad, oma poliitiliselt kasvatuselt arenevad ja iseteadvuselt sirguvad, hakkavad nad paremini oma õigeid juhte eraldama igasuguseist valeprohvetest, õpivad neid kontrollima ja julgevad neid tarbekorral tagandadagi.

Ei ole küllal alust Michelsi eeskujul selles mingisugust traagikomöödiat näha, kui massid, senistes juhtides pettudes, neist teatava jõupingutusega vabanevad selleks, et järgmisel hetkel alistuda uutele juhtidele. See on loomulik asjade käik. Ennem juba võiks traagikomöödiaks pidada säärast umbusaldusest tingitud talitamist juhtivate vaimsete jõududega, millest räägib Platon oma „Riigis“: „Me kummardaksime neid kui austamis-, imetlemis- ja armastamisväärseid olevusi. Siis aga juhiksime nende tähelepanu sellele, et meie riigis niisuguseid isikuid ei tohi olla, võiaksime nende pead õliga ja kataksime pärjaga ning saadaksime nad siis üle piiri meie riigist välja“²⁾. Massid teevad aga õigemini, kui nad poliitilises küsimuses juhtide nõu küsivad, samuti kui nad pöörduvad haiguse korral arsti või kohtuasja korral advokaadi poole.

¹⁾ Vt. tema „Modern Democracies“, II, London 1921, lk. 599.

²⁾ Platon, Politeia, III, 9.

Et juhtide ja masside vahekord edaspidi kujuneks vastastikusest usaldusest ja arusaamisest kantud koostöötamiseks, on vaja mõlemaid pooli sotsiaalse kasvatusel teel selleks ette valmistada. On vaja kasvatada intelligentlikkude võimistega isikute hulgast algatusvõimelisi, poliitiliselt mõtlevald, tugeva sotsiaalse vastutustundega juhte. Ja veel rohkem on vaja kõik jõud rakendada tööle selleks, et kavakindla kasvatusel teel arendada laiade masside sotsiaalset meelt, poliitilist otsustamisvõimet ja solidariteeditunnet; on vaja juurutada laiade hulkade teadvusse uued harjumused, mõtted ja tunded. Ainult laiade masside poliitiline, sotsiaalne ja kõlbliline kasvatus võib anda demokraatiale need juured, mille puudumise üle praegu põhjendatult kaevatakse. Õigusega väidab Max Adler¹⁾ et tuleviku demokraatia raskuspunkt ei asu mitte niivõrra poliitikas kui-võrra pedagoogikas. Järjelikult kujuneb demokraatia probleem suurejooneliseks kasvatusprobleemiks. Et viimase lahendamine kõigi tunnuste järgi otsustades ei seisa väljaspool inimlikke võimeid, siis võime kindlasti väita: demokraatia senised pahed on ainult teatav *maladie de croissance*, mis arstitav ainult demokraatia enda poolt võimaldatud abinõudega. Igasugused teised abinõud põhjustaksid paratamatu regressi ja tulevad kõlbmatuina kõrvale heita. Kuid ainult sotsiaalse demokraatia asendamine praeguse poliitilise demokraatia asemele kaotab nüüdisajale omased teravad vastolud ja loob sisemiselt solidaarse ühiskonna, kus demokraatlikkude ideede võiduteel kõrvaldatud suurem osa seniseid tõkkeid ja takistusi. Käesolev lühike pilk demokraatia olevikku ja minevikku kindlustab meis veendumuse ka tema elujõulisuse kohta tulevikus: *ex praeterito spes in futurum*.

P. Treiberg.

1) Vt. tema „Die Staatsauffassung des Marxismus“, Wien 1922, lk. 185.

A

A-5421